

ПАМ'ЯТНІ ДАТИ

Академік Платон Костюк: 100 років наукової спадщини та відкриттів

У цьому році ми відзначаємо 100-річний ювілей з дня народження видатного українського нейрофізіолога Платона Григоровича Костюка. Його наукові досягнення та внесок у світову нейрофізіологію залишаються безцінним надбанням, яке продовжує впливати на розвиток сучасної науки. Платон Григорович Костюк (20 серпня 1924 – 10 травня 2010) – видатний український нейрофізіолог, чия наукова діяльність залишила глибокий слід не лише в українській науці, а й у світовій. Його внесок у розвиток нейрофізіології, молекулярної фізіології та клітинної біофізики не має собі рівних, а наукові досягнення стали основою для подальших досліджень у цих галузях.

© Інститут фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України, 2024
© Видавець ВД “Академперіодика” НАН України, 2024

ISSN 2522-9028 Фізіол. журн., 2024, Т. 70, № 4

Платон Григорович Костюк походив з видатної родини, де наука та освіта займали центральне місце. Його батько, Григорій Силевич Костюк, був відомим українським радянським психологом і педагогом. Він сприяв заснуванню науково-дослідного інституту психології УРСР (нині Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України), де був першим директором (1945–1973). Г.С. Костюк зробив вагомий внесок у розвиток психології в Україні та був шанованою постаттю в академічних колах.

Молодший брат Платона, Олександр Григорович Костюк, також займався наукою і був видатним українським мистецтвознавцем. Він закінчив Київський державний університет та Київську консерваторію і згодом у 1998 р. став академіком НАН України. Олександр Григорович Костюк зробив значний внесок у розвиток українського мистецтвознавства, очолюючи Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. Його дослідження охоплювали історію українського кіно та кіномистецтва. Він був авторитетним науковцем у галузі культури. Таким чином, сім'я Костюків зробила значний внесок у розвиток різних галузей науки та культури в Україні.

Платон Григорович Костюк народився в Києві, і це місто стало відправною точкою його блискучої кар'єри. Після закінчення біологічного факультету Київського державного університету в 1946 р. та лікувального факультету Київського медичного інституту в 1949 р., він одразу поринув у наукову роботу. Уже в студентські роки під керівництвом академіка Д.С. Воронцова Платон Григорович почав досліджувати нейрофізіологічні процеси. Його наукова діяльність вражала своєю масштабністю та інноваційністю. У 1949 р. він захистив кандидатську дисертацію, яка

стосувалась адаптації нервових клітин до електричних стимулів, що стало важливим етапом у розумінні функціонування нервової системи. У 1956 р. Платон Григорович Костюк захистив докторську дисертацію, присвячену центральним процесам у найпростішій рефлекторній дузі, що стало основою для його майбутніх досліджень у галузі нейрофізіології.

Одним із найважливіших етапів його наукової кар'єри була співпраця (1960 – 1961) з Нобелівським лауреатом професором Джоном Екклсом у Канберрі (Австралія). Спільні дослідження з вивчення природи гальмування в нервовій системі та його роль у рефлекторній діяльності мозку були вагомим внеском у світову науку.

З 1958 р. і до кінця свого життя діяльність Платона Григоровича Костюка була нерозривно пов'язана з Інститутом фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України. Його шлях в інституті розпочався з посади завідувача відділу загальної фізіології нервової системи, але вже з 1966 р. Платон Григорович очолив інститут, перетворивши його на провідний центр нейрофізіологічних досліджень не лише в Україні, а й у світі.

П.Г. Костюк швидко здобув визнання у науковому середовищі: у 1964 р. його обрали членом-кореспондентом, а вже в 1969 р. – академіком АН УРСР. Його досягнення не залишилися непоміченими і за межами України – у 1966 р. він став членом-кореспондентом, а в 1974 р. – академіком АН СРСР.

Очолюваний Платоном Григоровичем відділ загальної фізіології нервової системи став справжнім лідером у світовій науці. Дослідження вчених у галузі нейрофізіології, молекулярної фізіології та клітинної біофізики, зокрема вивчення синаптичних процесів, іонних каналів та мембранних рецепторів, відкрили нові горизонти в розумінні функціонування нервових клітин. Однією з найважливіших наукових заслуг П.Г. Костюка було впровадження в СРСР мікроелектродної техніки для вивчення структурно-функціо-

нальної організації нервових центрів. Завдяки його дослідженням у галузі біофізики та молекулярної фізіології, стало можливим детально вивчати механізми збудження та гальмування в нервових клітинах. Він також був першим у світі, хто розробив методику внутрішньоклітинного діалізу семи нервових клітин, що дало можливість глибше зрозуміти мембранні та молекулярні механізми їхньої роботи.

Платон Григорович Костюк був активним учасником наукових і громадських організацій, зокрема академіком Академії наук СРСР, академіком Академії медичних наук України, членом Німецької академії природознавців «Леопольдіна», академіком РАН, АН Чехословаччини, Угорської АН, Європейської академії “Academia Europaea” та багатьох інших міжнародних організацій. Також Платон Григорович обіймав посаду віце-президента Міжнародного союзу фізіологічних наук (IUPS). Був головою Державного фонду фундаментальних досліджень (1989 – 1993), президентом спілки товариств фізіологів СНД, засновником і головним редактором (1969 – 1988) та співредактором (з 1993 р.) журналу “Нейрофізіологія/Neurophysiology” (Київ), засновником і співредактором Міжнародного журналу “Neuroscience” (Оксфорд, Велика Британія, з 1976 р.).

П.Г. Костюк був не лише науковцем, а й видатним педагогом. Працюючи в Інституті фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України, він створив цілу наукову школу. Під його керівництвом підготовлено понад 100 докторів і кандидатів наук, що свідчить про величезний вплив на наступні покоління науковців. Платон Григорович завжди прагнув до новаторства. За його ініціативи у 1981 р. у Трускавці було створено академічний відділ з вивчення механізмів фізіологічної дії мінеральних вод, що стало основою трускавецької наукової школи бальнеології. Роботи цієї школи отримали високе визнання як в Україні, так і за кордоном.

Платон Григорович відіграв ключову роль у створенні та розвитку Міжнародного центру

молекулярної фізіології (МЦМФ) НАН України, який став важливою науковою установою для дослідження молекулярних механізмів фізіологічних функцій. Ініціатива створення Центру виходила саме від Платона Григоровича, який став його першим директором, керуючи до своєї смерті у 2010 р. МЦМФ НАН України створено за постановою Президії НАН України у 1991 р. Основною метою Центру було сприяння контактам українських фізіологів із зарубіжними колегами для виконання спільних наукових проєктів. Під керівництвом П.Г. Костюка він швидко став науковою платформою, яка об'єднувала талановитих учених з усього світу. До Центру входили дослідницькі групи з Києва та Дніпра, які працювали під керівництвом видатних українських учених. Досягнення МЦМФ НАН України сприяли розширенню співпраці між українськими та зарубіжними науковцями, що значно підвищило престиж української науки на міжнародній арені.

П.Г. Костюк також був одним із засновників кафедри Молекулярної та клітинної фізіології ЮНЕСКО, відкритої на базі МЦМФ у 1998 р. Спільно з лауреатом Нобелівської премії з фізіології та медицини професором Ервіном Неєром він організовував наукові школи, семінари та конференції для молодих науковців, що сприяло появі нових поколінь дослідників у галузі молекулярної та клітинної фізіології.

Платон Григорович був також видатним державним діячем. Його активна участь у громадському житті була відзначена численними нагородами та званнями. У 1985 р. П.Г. Костюка обрали Головою Верховної Ради УРСР, що свідчить високу довіру колег та суспільства. Під час каденції П.Г. Костюка на посаді Голови Верховної Ради УРСР у 1989 р. було прийнято важливий закон, який визнав українську мову як єдину державну ще до проголошення незалежності України. Закон було ухвалено 28 жовтня 1989 р., що стало важливим кроком у зміцненні національної ідентичності та підготовці до майбутньої

незалежності. Це рішення було прийняте, коли Українська РСР все ще була частиною Радянського Союзу, і значно вплинуло на розвиток мовної політики у незалежній Україні.

Вже в роки самостійності Платон Григорович Костюк був удостоєний найвищої нагороди України — звання Героя України з врученням ордена Держави. Це високе визнання він отримав у 2007 р. за свій видатний внесок у розвиток науки, зокрема нейрофізіології. У роки незалежності його політична кар'єра лише підкреслювала авторитет і вплив на наукове і громадське життя суспільства.

Загалом Платон Григорович Костюк опублікував понад 1300 наукових праць, включаючи 15 монографій. Він є автором кількох підручників, серед яких «Фізіологія центральної нервової системи» та «Біофізика», які стали базовими навчальними матеріалами для студентів і науковців. Наукові досягнення Платона Григоровича відзначено численними міжнародними та національними нагородами, серед яких: дві Державні премії України (1992, 2003), премія імені Луїджі Гальвані (США, 1992), премія імені І.П. Павлова АН СРСР (1967) та багато інших. Його також було нагороджено орденом Леніна, орденом «За заслуги», медаллю Вернадського та багатьма іншими почесними нагородами.

Платон Григорович Костюк залишив після себе величезну наукову спадщину. Численні учні та послідовники П.Г. Костюка продовжують його справу. Серед них академіки – О.О. Кришталь, М.С. Веселовський, Я.М. Шуба, чл.-кор. Г.Г. Скибо, проф. С.А. Федулова, проф. О.О. Лук'янець та багато інших науковців, деякі з яких наразі працюють за кордоном. Ім'я Платона Григоровича назавжди закарбовано в історії науки, а його досягнення слугуватимуть натхненням для багатьох поколінь науковців.

Проф. д.б.н. О.О. Лук'янець
Інститут фізіології ім.
О.О. Богомольця НАН України